Ljuba Slijepčević,
Pravosudna akademija, Novi Sad

PRAVO NA ŽIVOT **prema čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima** **i Protokolu br. 6. i 13.***

1. UVOD

Naša zemlja ratifikovala je Evropsku konvenciju o ljudskim pravima 26. decembra 2003, ali ona pravno deluje od 03. marta 2004. godine.

Konvencija se uglavnom bavi zaštitom pojedinca od mešanja države u njihova fundamentalna prava. Ona nameće državama negativne obaveze uzdržavanja od takvih mešanja, ali takođe zahteva da države „obezbede” neka prava. To znači obavezu da se suzdrži od određene vrste postupanja, kao i obaveze preduzimanja pozitivnih radnji kako bi se pojedincima osigurala njihova prava i bili zaštićeni od zabranjenog postupanja.

Čl. 2. EKLJP štiti pravo na život, a to je jedno od najočiglednijih ljudskih prava. Ni čl. 2. kojim se uspostavlja ovo pravo, niti Protokoli br. 6. i 13. kojima se zahteva ukidanje smrtne kazne nemaju bezuslovnu zaštitu života kao takvog, niti garantuju određeni kvalitet života. Cilj ovih odredbi je da zaštite pojedinca, protiv svakog proizvoljnog lišenja života od strane države ugovornice ili ubistva koje je moglo rezultirati iz upotrebe sile od strane fizičkog lica. Ova zaštita uključuje jednako i materijalne i proceduralne elemente.

Čl. 2. štiti se pravo na „život” „svake osobe.” „Život” tu ima značenje ljudskog života, ni pravo na život životinja, ni pravo na postojanje, „pravnih

* Rad primljen: 17. 11. 2011. godine.

lica” nije pokriveno ovim pojmom. Životinje nisu „osobe” i zbog toga nisu uključene u pojam „svaka osoba” i zbog toga ih EKLJP upošte ne štiti. „Pravna lica” kao što su privredna društva jesu „osobe” i mogu da se pozovu na Konvenciju u određenim aspektima, npr. u vezi sa pravom na imovinu i pravom na pravično suđenje u utvrđivanju njihovih građanskih prava i obaveza. Na pravo na slobodu izražavanja mogu da se pozovu novinske kompanije i izdavači itd., na pravo na udruživanje mogu da se pozovu udruženja, a na pravo na slobodu veroispovesti religijska udruženja. Ali nijedno od njih nema „život” u smislu čl. 2.

2. PRIMENA ČL. 2 EVROPSKE KONVENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA I PROTOKOLI 6. I 13.

Čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima glasi:

Pravo na život

„1. Pravo na život svakog lica zaštićeno je zakonom. Niko ne sme biti namerno lišen života, osim prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.

2. Lišenje života se ne smatra protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna:

- a) radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja;
- b) da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode;
- c) prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune.”

Smisao i važnost prava na život

Pravo na život temeljno je pravo čoveka. U hijerarhiji ljudskih prava iznad je i ispred svih drugih prava. Pravo na život je apsolutno. Pravo na život predstavlja onaj deo građanskih i političkih prava i sloboda koji se ne sme ni pod kojim okolnostima ukinuti ili ograničiti. To su imperativne norme opšteg međunarodnog prava (*ius cogens*). Čl. 2. predstavlja jednu od osnovnih odredbi Evropske konvencije o ljudskim pravima. Takođe, predstavlja jednu od osnovnih vrednosti demokratskih društava u okviru Saveta Evrope. U tekstu Konvencije njegov značaj je istaknut činjenicom da je ono jedno od četiri prava koja se ne smeju derogirati u vreme rata ili druge vanredne situacije osim u odnosu na smrt koja proističe iz zakonitih ratnih dejstava (čl. 15. Konvencije). Pravo na život navodi se kao prvo zato što je to najosnovnije ljudsko

pravo. Kada bi neko mogao proizvoljno lišiti nekog drugog prava na život, tada bi sva druga prava postala iluzorna. Ova fundamentalna priroda prava na život jasno se vidi i iz činjenice da u odnosu na njega nije moguća derogacija: ono se ne može poreći čak ni u „doba rata ili druge javne opasnosti koja preči opstanku nacije” – iako, „smrt prouzrokovana zakonitim ratnim postupcima” ne predstavlja kršenje prava na život (čl. 15. st. 2).

Osnovna svrha čl. 2. je zaštita pojedinaca od nezakonitog oduzimanja života. Pored što štite pravo na život, njegove odredbe navode okolnosti u kojima lišenje života može biti opravdano. One proističu iz jurisprudencije Evropskog suda za ljudska prava da se dužnost države da štiti pravo na život propisano st. 1, sastoji od tri glavna aspekta:

1. dužnosti da se njeni službenici uzdrže od nezakonitog oduzimanja života – negativna obaveza;
2. dužnosti da istražuje sumnjive smrtnu slučajevu – procesna obaveza i
3. dužnosti da preduzima korake za zaštitu života, a posebno da sprečava gubitak života, koji se može izbexi – pozitivna obaveza.

3. KOGA ŠTITI čl. 2?

Prema čl. 2. Konvencije pravo svake osobe je zaštićeno zakonom.

Čl. 2. primenjuje se na sva ljudska bića bez diskriminacije, a ako se čl. 2. posmatra zajedno sa čl. 1. Konvencije, garantuje da se svačije pravo na život štiti jednako, uključujući nezakonite i neregistrovane useljenike, azilante, izbeglice, pritvorene useljenike, osobe uhapšene radi udaljenja i osobe pritvorene do udaljavanja.

Sudska praksa u vezi sa obimom obaveza koji proističe iz prava na život znatno se razvila u poslednjih deset godina. Većina predmeta po osnovu čl. 2. odnosila se na ubistva koja su počinili pripadnici policije i oružanih snaga. U tim predmetima često su se pojavljivale tri vrste pitanja:

1. Sud je ispitivao da li se oduzimanja života mogu pripisati službenim licima. Odgovor na to pitanje zahteva ocenu činjenica i dokaza u pokušaju da se utvrdi da li oni dokazuju van osnovane sumnje da je za oduzimanja života odgovorna država.
2. Sud je razmatrao da li primena sile od strane policije ili oružanih snaga potpada pod jedan od izuzetaka u čl. 2, te, u potvrdnom slučaju, da li je primena sile kao apsolutno nužna, bila opravdana u datim okolnostima. To podrazumeva ispitivanje ne samo upotrebe smrtonosne sile već i planiranja i kontrole aktivnosti koja je dovela do upotrebe sile.
3. Sud je ispitivao da li je država propustila da sprovede delotvornu istragu o smrtni nezakonito ubijenog lica.

Pored predmeta koji se odnose na nezakonito oduzimanje života od strane službenih lica, ostale prijave Sudu odnosile su se na sledeće:

- pravo na smrt;
- pravo na zaštitu od ekološke štete, uključujući pravo na zaštitu od opasnih delatnosti;
- pravo na određeni nivo zdravstvene zaštite;
- pravo nerođenog deteta;
- pravo na zaštitu od povrede prava na život od strane drugih;
- smrt zatvorenika (uključujući pozitivne obaveze da se spreči smrt zatvorenika sklonih samoubistvu ili bolesnih zatvorenika u okolnostima kada vlasti znaju ili bi trebalo da znaju za opasnost), i
- prinudne nestanke.

4. NEGATIVNE OBAVEZE I DOZVOLJENI IZUZECI

Pošto je predmet i svrha međunarodnih ugovora o ljudskim pravima zaštita ljudskih bića, čl. 2. se mora tumačiti i primenjivati tako da oblici zaštite koje nudi budu praktični i delotvorni. Stoga četiri izuzetka izričito propisana u tekstu čl. 2, kao i u slučaju svih ograničenja prava iz Konvencije, moraju da se tumače usko. Strogo tumačenje izuzetaka vodi jačoj zaštiti prava na život.

Smrtna kazna

Prvi izuzetak propisan je u prvom stavu. Čl. 2. st. 1. dopušta primenu smrtno kazne ukoliko proizilazi iz presude suda posle osude nekog lica za krivično delo za koje zakon propisuje smrtnu kaznu.

Savet Evrope 28. aprila 1983. usvaja Protokol br. 6. uz EKLJP, kojim su se zemlje potpisnice Protokola saglasile da ukinu smrtnu kaznu i da se niko ne može osuditi na smrtnu kaznu ili pogubiti, mada u svojim zakonodavstvima mogu predvideti smrtnu kaznu za dela izvršena u doba rata ili neposredne ratne opasnosti. U maju 2002. usvojen je i Protokol 13, kojim se zabranjuje smrtna kazna u svim okolnostima. U slučaju *Oclan v. Turkey*, Evropski sud za ljudska prava je zaključio da, imajući u vidu dosadašnji razvoj i napredak u Evropi, smrtna kazna u doba mira se danas mora shvatati neprihvatljivim, ako ne i nečovečnim oblikom kažnjavanja, koji se više ne može smatrati dopuštenim na osnovu čl. 2.

Prilikom prijema u Savet Evrope (SE), SCG je 03. aprila 2003. potpisala Protokol br. 6. i Protokol br. 13. uz EKLJP.

Protokol br. 6. i njegovo dejstvo na smrtnu kaznu kao izuzetak

Protokol br. 6. (Ukidanje smrtne kazne) glasi:

Član 1.

Ukidanje smrtne kazne

„Smrtna kazna se ukida. Niko ne sme biti osuđen na takvu kaznu ili pogubljen.”

Član 2.

Smrtna kazna u vreme rata

„Država može u svom zakonu da predvidi odredbu o smrtnoj kazni za dela učinjena u vreme rata ili neposredne ratne pretnje. Takva kazna primenjuje se samo u slučajevima utvrđenim zakonom i u skladu sa njegovim odredbama. Država dostavlja generalnom sekretaru Saveta Evrope odgovarajuće odredbe tog zakona.”

Član 3.

Zabrana odstupanja

„Ne sme biti odstupanja od odredaba ovog Protokola prema čl. 15. Konvencije.”

Važno je primetiti da je formulacija u odredbi čl. 2. st. 1. Protokola 6. uža od formulacije u čl. 15. Konvencije koja dopušta odstupanje u „vreme rata ili vanrednog stanja koje ugrožava život nacije” i sugeriše da je njena primena stroža. Prema tome, primena smrtne kazne nije moguća u slučaju „vanrednog stanja” koje nije rat. Osim toga, u takvim okolnostima smrtnu kaznu mora predvideti zakon.

Protokol br. 13. (Zabrana smrtne kazne u svim okolnostima) glasi:

Član 1.

Ukidanje smrtne kazne

„Smrtna kazna se ukida. Niko ne sme biti osuđen na takvu kaznu ili pogubljen.”

Član 2.

Zabrana odstupanja

„Ne sme biti odstupanja od odredaba ovog Protokola prema čl. 15. Konvencije.”

Protokol 13. od 03. maja 2002. godine zabranjuje smrtnu kaznu u svim okolnostima. Protokol je stupio na snagu 01. jula 2003. godine, a do 22. avgusta 2005. ratifikovalo ga je 25 država. Njime se propisuje da čl. 15. Konvencije ne dopušta nikakve rezerve niti derogaciju njegovih odredaba.

Drugi izuzeci

Izuzeci od zabrane lišenja života iz čl. 2. iscrpno su nabrojani u čl. 2. st. 2. Oni nastaju u kontekstu lišenja života kao posledice upotrebe sile koja je apsolutno nužna u tri sledeća slučaja.

a) U odbrani bilo kog lica od protivpravnog nasilja čl. 2. st. 2a.

Član 2. st. 2a. obuhvata kako samoodbranu tako i odbranu drugih.

b) Radi izvršenja zakonitog hapšenja ili sprečavanja bekstva lica koje je zakonito pritvoreno čl. 2. st. 2b.

Oduzimanje života može biti opravdano samo prilikom zakonitog hapšenja (ili da bi se sprečilo bekstvo nekog ko je zakonito uhapšen). Hapšenja koja nisu u skladu sa čl. 5, automatski čine svako nasilje primenjeno radi hapšenja nezakonitim prema čl. 2. osim ako važi neki drugi izuzetak (na primer, samoodbrana). Čak i tada, sredstva primenjena da se obavi hapšenje ili spreči bekstvo, moraju biti apsolutno nužna i srazmerna.

U predmetu *Načova i drugi protiv Bugarske* (2005) Sud je smatrao da upotreba potencijalno smrtonosnog vatrenog oružja da bi se uhapsila osoba osumnjičena za nenasilno krivično delo, za koju se zna da ne ugrožava život ili telo, čak i kada uzdržavanje od takve upotrebe može da znači propuštenu priliku da se begunac uhapsi, ni u kojim okolnostima ne može biti apsolutno nužna.

Merilo srazmernosti i apsolutne nužde važi za sva tri izuzetka u čl. 2. st. 2. Kod procenjivanja srazmernosti primene sile od strane službenih lica, Sud ne gleda samo na stvarnu upotrebu sile već i kako je operacija planirana i nadzirana i kako su službena lica obučena.

c) U zakonito preduzetoj akciji radi ugušivanja pobune čl. 2. st. 2c.

Prema EKLJP sila koja je upotrebljena radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja, da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili sprečilo bekstvo lica zakonito lišenog slobode ili prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda i pobune (čl. 2. st. 2), ne može se smatrati namernim lišavanjem života sve dok zadovoljavaju kriterijume apsolutne nužnosti (*absolute necessity*), odnosno dok je strogo srazmerna ciljevima iz čl. 2. koji se žele postići.

Upotreba potencijalno smrtonosne sile

Član 2. može izuzetno da obuhvati upotrebu potencijalno smrtonosne sile koja ne dovodi zaista do smrti. Stoga Sud može da upotrebu potencijalno smrtonosne sile čija posledica nije smrt, prilikom ostvarivanja jednog od zakonitih

ciljeva navedenih u čl. 2. st. 2, eventualno podvede uz uslove iz čl. 2. Sud će proceniti upotrebu takve sile i sa stanovišta njene srazmernosti i apsolutne nužde. Stepen i vrsta primenjene sile i nesumnjiva namera ili cilj upotrebe sile mogu, pored ostalih činilaca, biti relevantni u oceni da li se dejstva službenih lica prilikom nanošenju povreda bez smrti, moraju smatrati nespojivim sa predmetom i svrhom čl. 2.

U predmetu *Makaratzis protiv Grčke* (2004) policajac je bio u poteri kolima i to je dovelo do teške povrede vozača. Sud je držao da fizičko maltretiranje od strane službenih lica koje ne dovede do smrti, u izuzetnim okolnostima može da činjenice određenog slučaja podvede pod zaštitu koju nudi čl. 2. Policajci koji su gonili podnosioca prijave i višekratno pucali u njega, nisu imali nameru da ga ubiju. Međutim, činjenica da nije poginuo, stvar je slučajnosti. Vozač je bio žrtva ponašanja koje mu je ugrozilo život, pa se stoga može primeniti čl. 2.

Dva nedavna predmeta protiv Rusije, *Isayeva Yusopova i Bazayeva protiv Rusije* (2005) i *Isayeva protiv Rusije* (2005) odnosila su se na bombardovanje civila u Čečeniji od strane ruskih snaga bezbednosti, koje je vlada opravdavala kao odbranu, odnosno izuzetak prema čl. 2. st. 2. (b). Sud je ponovo potvrdio da čl. 2. važi ne samo kada je reč o ponašanju koji dovodi do smrti, već i kada je reč o napadu koji oštećeni preživi, ali koji je, zbog upotrebljene smrtonosne sile, ravan pokušaju ubistva.

U većini slučajeva kada su lica zlostavljali policija ili vojnici, prijave se ispituju na osnovu čl. 3. Konvencije (zabrana mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja).

Upotreba sile koja je „apsolutno nužna”

Upotreba sile ne sme biti veća od apsolutno nužne za postizanje jednog od ciljeva navedenih u čl. 2. st. 2. t. (a)–(c) da bi bila saglasna sa čl. 2. To traži primenu strožeg i obaveznijeg merila nužde nego što je merilo nužnog u demokratskom društvu. Posebno, upotrebljena sila mora biti strogo srazmerna postizanju tih ciljeva. Sud je dosledno tvrdio da će zbog činjenice da čl. 2 predstavlja osnovno pravo, lišenje života uvek podvrgavati najpažljivijem ispitivanju. To je naročito slučaj kada je smrtonosna sila upotrebljena namerno.

Prilikom procenjivanja da li je primena sile bila apsolutno nužna za postizanje jednog od tri cilja, sud razmatra ne samo stvarno upotrebljenu silu, već i sve ostale okolnosti kao što su planiranje i nadzor nad dejstvima, obučenosnost snaga bezbednosti itd.

Stvarno upotrebljena sila: okolnosti upotrebe sile

Kao što je napred rečeno, prilikom procenjivanja da li je upotreba sile bila apsolutno nužna za postizanje jedne od svrha navedenih u čl. 2. st. 2, Sud prvenstveno, mada ne isključivo, proučava stvarno upotrebljenu silu. Upotrebljena sila mora biti apsolutno nužna u okolnostima date situacije.

U predmetu *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1995) Sud je primetio da su državne vlasti bile suočene sa suštinskom dilemom. S jedne strane, morale su da vode računa o obavezi da se zaštite životi ljudi u Gibraltaru, uključujući vlastito vojno osoblje, a s druge, da što je moguće manje pribegavaju sili protiv onih za koje se sumnja da ugrožavaju tamošnje živote. Prema tome, Sud je morao da povede računa o tome da li su aktivnosti vojnika u konkretnim okolnostima slučaja bile u strogoj srazmeri s pretnjom. Sud je izučio obaveštenja data vojnicima i razmotrio da li su u svetlu informacija koje su dobili, iskreno verovali da je potrebno pucati u osumnjičene da bi ih sprečili da detoniraju bombu koja bi prouzrokovala ozbiljne gubitke. Zaključak je bio da su u tom slučaju u percepciji vojnika njihove akcije bile apsolutno nužne da bi se zaštitili nevini životi. U tom pogledu čl. 2. nije bio povređen.

U predmetu *Andronicou i Constantinou protiv Kipra* (1997) policija je ceo dan vodila pregovore sa muškarcem da bi postigla oslobađanje njegove stalne partnerke kojoj je bio uperio dvocevnu sačmaricu u glavu. Žena je bila u teškoj nevolji i čulo se kako vrišti da će je muškarac ubiti. Muškarac je pretio da će je ubiti ako policija provali u stan. Specijalne snage su izvele pokušaj spasavanja. Tokom akcije videli su muškarca kako drži ženu kao štit, a tada je opalio u policajca. Na kraju je došlo do kratke borbe vatrenim oružjem tokom koje je policija ispalila 29 metaka i ubila i muškarca i ženu. Sud je zaključio da su policajci imali pravo da otvore vatru u pokušaju da spasu ženin život i preduzmu sve mere za koje su iskreno i osnovano smatrali da su potrebne da bi uklonili opasnost po njen i sopstvene živote. Upotreba sile nije premašila ono što se smatra „apsolutno nužnim”.

Kontrola i organizacija državnih aktivnosti koje dovode do smrtnog ishoda ili povrede

Pored procene stvarne upotrebljene sile, Sud takođe analizira kako se kontrolišu i organizuju državne aktivnosti koje dovode do smrtnog ishoda. Posebnu pažnju Sud posvećuje tome da li domaće zakonodavstvo obezbeđuje odgovarajuću i delotvornu zaštitu od proizvoljne upotrebe smrtonosne sile. Tako, čak i nesrazmerna sila može biti opravdana kada se zasniva na iskrenom

uverenju koje se u datom trenutku iz dobrih razloga smatra valjanim, ali koje se naknadno ispostavi kao pogrešno. Sud priznaje da bi drugačiji stav nametnuo nerealističan teret državi i njenim organima reda u obavljanju njihovih dužnosti, možda na štetu njihovih života i života drugih. Stoga Sud analizira ne samo aktivnosti službenih lica koji primenjuju silu nego i ostale okolnosti uključujući planiranje i kontrolu takvih operacija. Prilikom procene planiranja i kontrole Sud ispituje da li su vlasti postupile sa odgovarajućom pažnjom kako bi opasnost po život bila svedena na minimum i da li su u izboru mera postupile nehatno.

U predmetu *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1995) Sud je smatrao da su odluka vlasti da ne spreče trojicu terorista da uđu u Gibraltar, propust da predvide da bi vojska mogla imati pogrešna obaveštenja i automatsko pribegavanje smrtonosnoj sili kada su vojnici otvorili vatru na navodne teroriste, doveli do zaključka da upotreba sile u tom slučaju nije bila apsolutno nužna radi odbrane lica od nezakonitog nasilja prema smislu pravila 2 st. 2 (a). Sud je primetio da vojnik koji je površno pregledao vozilo za koje se sumnjalo da sadrži bombu, nije bio kvalifikovan za eksplozive ili radio-veze (snage bezbednosti su podozrevale da bi bomba bila aktivirana pomoću radio-predajnika). Svoju pretpostavku da je u kolima bomba bio je zasnovao na činjenici da antena nije bila na svom mestu. Vojnici koji su otvorili vatru, dobili su uputstva da pucaju tako da ubiju ukoliko prime relevantno obaveštenje. Sud je primetio da u refleksnoj akciji u tom najvažnijem pogledu nije bilo stepena opreza prilikom upotrebe vatrenog oružja kakvo se očekuje od osoblja sa vatretnim oružjem, čak ni u kontekstu terorizma.

U predmetu *Andronicou i Constantinou protiv Kipra* (1997) Sud je imao blagonakloniji stav prema planiranju i kontroli akcija specijalnih snaga. Sud je ispitao sve druge okolnosti, uključujući odluku da se upotrebe specijalne snage da bi utvrdio da li su se vlasti postarale da se opasnost po žrtve svede na najmanju meru i da nisu bile nehatne u izboru mere. Sud je primetio da su domaće vlasti bile sasvim svesne da nemaju posla sa prekaljenim zločincima. To su potvrdili mučni pregovori i rešenost da se pregovara do poslednjeg minuta. Taj trud je ilustrovao duboku brigu da se specijalne snage upotrebe samo kao krajnje sredstvo. U svetlu činjenica da je muškarac bio poznat po sklonosti ka nasilju – ranije je bio pretukao ženu, pregovori su propali, žena je vrisnula da joj je život ugrožen, muškarac je bio naoružan i vlasti su mogle s razlogom da smatraju da bi sa približavanjem ponoći trebalo pokušati da se uđe u stan i žena oslobodi, a muškarac razoruža i uhapsi. Specijalnim snagama je rečeno da upotrebe vatreno oružje sa oprezom, odnosno da upotrebe samo srazmernu silu i pucaju samo ako su žena ili njihovi životi u opasnosti. U tim okolnostima, sa tog stanovišta nije bilo povrede čl. 2.

Ko može podneti aplikaciju Evropskom sudu na osnovu člana 2?

Aplikacija – žalba se može uložiti Evropskom sudu za ljudska prava ukoliko osoba tvrdi da je bila „žrtva” kršenja Konvencije u smislu čl. 34. Ovo obično znači da podnosilac žalbe mora direktno osetiti posledice kršenja prava o kojem se raspravlja. Kada osoba umre, a postoji namera da se uloži žalba na osnovu čl. 2, žalba se ne može uložiti u ime umrle osobe. Žalbu može podneti srodnik u pravoj liniji, drugi srodnik ili naslednik. Čak i ako su prekršena prava zagarantovana čl. 2, u slučaju kada nema članova porodice ili staratelja koji su spremni da ulože žalbu, Sudu u Strazburu vrlo je teško utvrditi da li su ispoštovana prava umrlog da se sprovede odgovarajuća istraga.

Može se tvrditi da kada država ne sprovede odgovarajuću istragu o tome kako je došlo do smrti, na primer kod velikog broja smrtnih slučajeva u domovima za socijalno staranje koji nisu praćeni zvaničnom istragom, drugi štićenik ima mogućnost da uloži žalbu u vezi sa kršenjem njegovog prava zagarantovanog čl. 2.

5. STANDARD I TERET DOKAZIVANJA POTREBNI ZA UTVRĐIVANJE ODGOVORNOSTI DRŽAVE ZA NEZAKONITO ODUZIMANJE ŽIVOTA

Standard dokazivanja

Cilj čl. 2. je da štiti od nezakonitog oduzimanja života. Kada je država odgovorna za nezakonito oduzimanje života od strane jednog ili više njenih predstavnika, onda je država ta koja je povredila čl. 2. Teškoća se često sastoji u dokazivanju da je za smrt kriva država. Iako se to izričito ne zahteva prema slovu Konvencije ili Pravilnika Suda, izgleda da je Sud ustanovio standard dokazivanja „van osnovane sumnje” za povrede Konvencije. Međutim, Sud je dosledno bio na stanovištu da to nije standard iz krivičnog prava i da dostizanje potrebnog standarda u dokazivanju mora da proističe iz uporednog postojanja dovoljno jakih, jasnih i saglasnih posrednih zaključaka ili nepobitnih pretpostavki. Dokazna vrednost tih posrednih zaključaka ili nepobitnih pretpostavki mora se procenjivati u svetlu okolnosti pojedinih slučajeva, te ozbiljnosti i prirode optužbi koje iz njih slede.

U predmetu *Jasa protiv Turske* (Yasa 1998) stric podnosioca prijave, koji je radio u novinskom kiosku na jugoistoku Turske, primao je pretnje smrću. Jednom prilikom je neko pucao na njega i ozbiljno ga ranio, a zatim je i ubijen hicem. Napadi su se događali u vreme kada se vodila duga kampanja protiv

lica koja su rasturala prokurdske listove. Komisija nije našla dokaze koji bi pokazali „van osnovane sumnje” da su bili umešane snage bezbednosti ili policija. Sudu je podnet nov dokazni materijal sa izveštajem koji je bio naručio predsednik vlade i u kojem je analiziran niz ubistava na jugoistoku Turske. Nije se radilo o sudskoj istrazi niti o formalnom istražnom izveštaju niti su u dokumentu konkretno analizirane okolnosti pod kojima je stradao podnosioc-ev stric. U izveštaju se tvrdilo da su državni organi bili svesni rasprostranjenih ubijanja u tom području i konstatovano je da su za mnoga od njih bile odgovorne snage bezbednosti. Sud je smatrao da, premda izveštaj daje razloga za ozbiljnu zabrinutost, on ipak ne sadrži materijal koji bi omogućio da se mo-gući učinioci napada identifikuju sa dovoljnom preciznošću u tom slučaju, te stoga nije našao da je za to ubistvo odgovorna država.

U predmetu *Tanrikulu protiv Turske* (1999) postojalo je svedočenje očevica, odnosno supruge žrtve koja je okrivila službena lica da su ubili žrtvu. Ona zapravo nije prisustvovala ubistvu već je stigla ubrzo pošto je čula hice. Tvrdila je da su u blizini bila osmorica pripadnika snaga bezbednosti i da ih je molila da se upuste u poteru za izvršiocima, ali da oni nisu uradili ništa. Komisija je držala da iskaz svedokinje ne omogućava zaključak koji bi podržao činjenicu da su žrtvu ubila osmorica pripadnika snaga bezbednosti bilo da je to učinjeno sporazumno sa njima pošto bi to bilo čista spekulacija. Sa svoje strane Sud je primetio da premda država nije ponudila nikakav dokaz kojim bi pobila navode i premda nije sarađivala sa Sudom, odnosno dostavila sve dokumente o istrazi za ubistvo, ipak, pošto je primenjen potrebn standard, nije bilo dovoljno dokaza da se zaključi da je žrtva ubijena na način koji bi odgovornost pripisao državi.

Prilikom utvrđivanja da li je zadovoljen standard dokazivanja Sud je konstatovao da treba uzimati u obzir ponašanje strana prilikom pribavljanja dokaza. Međutim, čak i kada država ne sarađuje sa Sudom, zadovoljenje potrebnog standarda može biti teško.

Teret dokazivanja

Teret dokazivanja odgovornosti službenih lica za povredu prava na život uglavnom je na podnosiocu prijave. Međutim, kada za događaje u pitanju u celini ili velikim delom znaju samo vlasti, kao, na primer, u slučaju lica pod kontrolom ili u pritvoru kod državnih organa ili lica pronađenih mrtvih u kraju pod isključivom kontrolom države, nastaju snažne činjenične pretpostavke u odnosu na povredu i smrt. Može se smatrati da teret dokazivanja leži na vlastima koje

treba da ponude zadovoljavajuće i ubedljivo objašnjenje. Posredni zaključci se mogu izvući kad država bez dobrog razloga ne pribavi materijal koji Sud traži.

U predmetu *Orhan protiv Turske* (2002) Vlada nije dostavila tražene informacije koje je posedovala i nije ponudila zadovoljavajuće objašnjenje. Sud je konstatovao: „To može ne samo da dovede do zaključaka o osnovanosti podnosiocевih navoda, već i da se negativno odrazi na nivo poštovanja obaveza države – respondenta prema čl. 38. st. 1 (a) Konvencije. To se odnosi i na kašnjenje države u dostavljanju informacija što ide na štetu utvrđivanja činjenica u nekom predmetu.”

Lica privedena dobrog zdravlja, kasnije nađena mrtva

Privedena lica su u ugroženom položaju i vlasti su dužne da ih štite. Kada se neka zdrava osoba privede, a kasnije se pronade mrtva, na državnim vlastima je da daju uverljivo objašnjenje zbivanja koja su dovela do njene smrti. Neizdavanje takvog obaveštenja značiće da su za smrt odgovorne državne vlasti. Kada se smrt dogodi tokom pritvora nastaju jake činjenične pretpostavke.

U predmetu *Salman protiv Turske* (2002) žrtva je bila zdrava kada je privedena, bez nekih ranijih povreda ili bolesti. Kasnije je umro u zatvoru. Za mnogobrojne povrede nađene na njegovom telu nisu ponuđena nikakva uverljiva objašnjenja. U tim okolnostima Sud je zaključio da je za njegovu smrt odgovorna država koja je time povredila čl. 2.

U predmetu *Aktas protiv Turske* (2003) žrtva je uhapšena 18. novembra 1990. godine i umrla je u pritvoru 25. novembra 1990. U vreme pritvora bio je dobrog zdravlja. Jedan od braće ga je posetio sutradan posle hapšenja i tada je izgledao dobro. Autopsija je pokazala ekstenzivne modrice i diskoloraciju. Sud je primetio da bi bar neke od modrica bile vidljive čak i na sasvim površan pogled. Prema tome, povrede nisu mogle biti nanete pre hapšenja žrtve kao što je tvrdila vlada. Sud je prihvatio dokaze medicinskih veštaka koje je saslušala ranije Komisija, o tome da povrede ukazuju na mehaničko gušenje, na primer vešanjem, davljenjem ili primenom snažnog pritiska na grudni koš. Sud je dalje primetio sledeće: da nije tačno poznato kada je žrtva umrla, da nema bolničke evidencije o smrti i da vlada nije izvela lekara koji ga je proglasio mrtvim. Sud je iz tih činjenica došao do zaključka da je žrtva bila mrtva kada je stigla u bolnicu. Stoga je našao van osnovane sumnje da je žrtva umrla usled primene nasilja koje je neposredno prouzrokovalo njenu smrt dok se nalazila u rukama žandarmerije. Stoga je našao da je u tom pogledu povređen čl. 2.

Lica pronađena povređena ili mrtva u oblasti pod isključivim nadzorom državnih vlasti

Sud primenjuje isto merilo u situacijama kada se pronađu povređeni ili mrtvi ljudi u područjima koja su pod isključivim nadzorom državnih vlasti. U takvim situacijama informacije o incidentima su u potpunosti ili u velikoj meri pod isključivom kontrolom vlasti.

U predmetu *Akkum i drugi protiv Turske* (2005) Vlada nije objasnila ubistvo podnosiočevih rođaka koji su pronađeni mrtvi posle vojnog dejstva blizu Dijarbakira na jugoistoku Turske 1992. godine. Vlada je uskratila ključne dokumentarne dokaze neophodne za tačno i potpuno utvrđivanje činjenica i nije dala nikakva objašnjenja zbog kojih taj materijal nije dostavila. Pored toga, neki izveštaji koji su postali dostupni prilikom postupka po Konvenciji, bili su puni propusta i protivrečnosti kao i iskazi službenih lica. Stoga je Sud smatrao da ukupne okolnosti opravdavaju posredan zaključak da su navodi podnosioca u velikoj meri osnovani. Sud je smatrao da je ispravno da se utvrdi analogija između situacije zatvorenika za čije je stanje odgovorna država i situacije kada je neko pronađen povređen ili mrtav u oblasti pod isključivim nadzorom državnih vlasti. U obema situacijama informacije o zbivanjima u pitanju nalaze su se u potpunosti ili u velikoj meri pod isključivom kontrolom vlasti. U okolnostima ovog slučaja Vlada je uskratila dokaze i nije sproveda bilo kakvu pravu istragu na domaćem nivou dok su se informacije o zbivanjima nalazile isključivo pod njenom kontrolom. Sud je stoga našao da je država odgovorna za ubistvo sve trojice rođaka podnosioca prijave.

Pritvorena lica koja nestaju

Kada postoje dokazi da je neko pritvoren i nakon toga nestao, Sud smatra da činjenica što država nije objasnila sudbinu zatvorenika, a u odsustvu tela, može da znači povredu čl. 2. u zavisnosti od okolnosti. Moraju postojati dovoljni posredni dokazi na osnovu kojih se može zaključiti ili pretpostaviti na nivou potrebnog standarda dokazivanja da je zatvorenik umro u pritvoru. Vreme proteklo od pritvaranja lica nije odlučujuće, ali jeste relevantan činilac koji treba imati u vidu. Što više vremena protekne bez vesti o pritvorenom licu, tim je veća verovatnoća da je umrlo. Protok vremena može da utiče na težinu koju treba pridati drugim posrednim dokazima pre nego što se zaključí da tu osobu treba smatrati mrtvom. Pored toga, može se uzeti u obzir i opšta pozadina slučaja, na primer, kada je neko pritvoren u području gde je mučenje

uobičajeno. Međutim, moraju postojati bar neki dokazi koji će podržati tvrdnju da osobu treba smatrati mrtvom.

U predmetu *Kurt protiv Turske* (1998) majka je poslednja videla oštećenog, okruženog vojnicima, pored kuće u njegovom selu. U naredne četiri i po godine nije bilo nikakvih dodatnih informacija o njegovom boravištu ili sudbini. Sud je našao da je obavezan da utvrdi da li ima konkretnih dokaza koji bi ga naveli na zaključak da su sina podnositeljke van osnovane sumnje ubile vlasti bilo dok je bio u pritvoru, u selu ili kasnije. Sud je primetio da se ceo predmet zasnivao u celini na pretpostvkama izvedenim iz okolnosti početnog hapšenja njenog sina uz opštu analizu nestanka navodno uz toleranciju vlasti i s tim u vezi zlostavljanja i vansudskog oduzimanja života pritvorenika u državi – respondentu. Sud je izjavio da ti argumenti sami po sebi nisu dovoljni da se nadoknadi odsustvo ubedljivijih pokazatelja da je sin podnositeljke prijave preminuo u zatvoru. U tom predmetu nije zaključio da je došlo do povrede čl. 2.

6. POZITIVNE OBAVEZE

Sud je dosledno smatrao da saglasno čl. 2. države imaju ne samo obavezu da se uzdržavaju od namernog i nezakonitog oduzimanja života, već i pozitivne obaveze da preduzimaju odgovarajuće korake kako bi zaštitile živote onih koji spadaju u njihovu nadležnost jer bi inače pravo na život bilo samo iluzija.

Pozitivne obaveze obuhvataju sledeće:

1. Usvajanje odgovarajućeg zakonodavstva.
2. Obaveza države da štiti život od nezakonitog nasilja, rizika po zdravlje i drugih rizika po život (kada je upoznata sa rizikom).

1. Usvajanje odgovarajućeg zakonodavstva

Država ima obavezu da pravo na život zaštititi zakonom. Država bi trebalo da zaštititi pravo na život u oblasti krivičnog, građanskog i upravnog prava. Nedopustivo bi bilo da ubistvo ne postoji kao krivično delo što je danas gotovo i nemoguće, ali postoje i druge pretnje povredi, koje nisu ovako očigledne, a odnose se, na primer, na preširoko definisanje prava na samoodbranu policajca ili čak pretpostavku da pojedinac mora dokazati da svako postupanje policajca nije bilo opravdano. Ima tumačenja da postoje i nečinjenja koja mogu biti subsumirana pod krivična dela, posebno ona nečinjenja i propusti koji prouzrokuju gubitak života, kakvo bi bilo svesno propuštanje medicinskog osoblja da aktivira opremu za reanimaciju ili održavanje u životu kada je to moguće, ili propuštanje dolaska radi spasavanja osobe koja se nalazi u situaciji opasnoj po život.

Pozitivne obaveze koje proističu iz čl. 2. slede obaveze iz čl. 1. Konvencije da se osiguraju prava i slobode koje Konvencija jemči svakom u njihovoj nadležnosti i obaveze iz čl. 13. da se uvedu efikasni lekovi pred domaćim sudovima. Dakle, domaći sistem u nekoj državi mora da ima zakone kojima se sveobuhvatno štiti od kršenja prava na život. Poštovanje pozitivnih obaveza države prema čl. 2. Konvencije traži da domaći pravni sistem pokaže svoju sposobnost da primeni krivično pravo protiv onih koji su nezakonito lišili života drugoga bez obzira na rasnu ili etničku pripadnost žrtve.

Međutim, zakoni koji uređuju upotrebu sile od strane državnih vlasti ne smeju da im daju tako široka diskreciona prava da odluče kada će upotrebiti smrtonosnu silu da praktično znače imunitet za ubijanje.

U predmetu *Akkoc protiv Turske* (2000) u kontekstu razmatranja da li su državne vlasti bile preduzele delotvorne mere da zaštite život podnositeljinog muža, Sud je uzeo u obzir činjenicu da na jugoistoku Turske, gde se odvijao žestok sukob između PKK i snaga bezbednosti, postoji veliki broj pripadnika snaga bezbednosti u cilju uspostavljanja javnog reda. Takođe je uzeo u obzir činjenicu da su snage bezbednosti suočene sa teškim zadatkom suočavanja sa oružanim napadima. Konstatovao je da postoji pravni okvir čiji je cilj zaštita tamošnjih života. Postojali su zakoni koji zabranjuju ubistvo, a bilo je i policije i žandarmerije sa istražnim funkcijama pod nadzorom pravosudnog ogranka javnih tužilaca. Bilo je takođe i sudova koji su primenjivali odredbe krivičnog prava u odnosu na nezakonita dela koja su navodno činjena uz učešće snaga bezbednosti. Ključno je, međutim, da je krivično-pravni sistem bio manjkav na više načina.

Uz ostale činjenice to je navelo Sud da zaključi da je efikasnost krivičnog pravosuđa na jugoistoku Turske ozbiljno ugrožena. To je doprinelo neodgovornosti pripadnika snaga bezbednosti za akcije koje nisu spojive sa vladavinom prava u demokratskom društvu. Ovi nedostaci su ukidali zaštitu koju je na osnovu zakona trebalo da uživa muž podnositeljke prijave.

Obaveza da se predvide sankcije za nezakonito oduzimanje života

Da bi se, bilo službena lica, bilo obični pojedinci sprečili da nekažnjeno ubijaju, država mora da predvidi primerene sankcije za sva dela nezakonitog oduzimanja života. Sudska praksa koja se tiče obaveze da se povodom nezakonitog oduzimanja života sprovede istraga, pokazuje da osim zakona koji teže da odvrte od nezakonitog oduzimanja života, zakonom takođe treba propisati kazne za one koji budu proglašeni krivim za nezakonito oduzimanje života. Za većinu država-članica Saveta Evrope te sankcije ne smeju da obuhvate smrtnu kaznu za oduzimanje života izvršeno u vreme mira.

2. Obaveza države da štiti život od nezakonitog nasilja, rizika po zdravlje i drugih rizika po život kada je upoznata sa rizikom

Ne samo da država ima obavezu da se uzdržava od namernog oduzimanja života pojedincima, već ima obavezu da preduzima i odgovarajuće korake da zaštiti život od različitih rizika. Ostavljen je prostor za različita tumačenja do koje mere treba da ide ova obaveza države da štiti život pojedinca, a odgovor na ovom polju bi trebalo da daju jurisprudencija i pravna nauka. Nesumnjivo je da država ima zadatak i da obezbedi standarde zaštite sredine, zdravlja ljudi i javne bezbednosti. Možda je bolje reći da država treba da štiti pravo na život, a ne život pojedinca, jer država nema obavezu da obezbedi ličnu zaštitu, tj. da npr. obezbedi telohranitelja svakom pojedincu, iako ima obavezu da zaštiti život od nezakonitog nasilja u okviru zaštite javne bezbednosti. Mere zaštite naravno zavise od okolnosti slučaja.

a) Lica koja traže od vlasti da im pruže zaštitu

Sud je konstatovao da čl. 2. može od države da traži da preduzme korake kako bi zaštitila živote onih koji su pod njenom nadležnošću. Pored toga, on može da traži da država preduzme akciju u odnosu na konkretne pojedince. Međutim, Sud takođe priznaje da se ta obaveza mora tumačiti tako da državnim vlastima ne nametne nesrazmeran ili nemoguć teret. Dakle, svaka tvrdnja o ugroženosti ne znači da je država obavezna da preduzme operativne mere da bi osigurala da se pretnja ne ostvari. Pored toga, državne vlasti kao što je policija, treba svoja ovlašćenja, na primer u pogledu otkrivanja krivičnih dela i privođenja prekršilaca pravdi, da vrše tako da poštuju redovan zakonski postupak i druge garancije koje legitimno ograničavaju ta ovlašćenja.

Pozitivna obaveza države da preduzme preventivne mere da bi zaštitila izvesnog pojedinca ili pojedince, može nastati kada vlasti znaju ili bi trebalo da znaju za postojanje stvarne i neposredne pretnje po život identifikovanog pojedinca ili pojedinaca usled krivičnih dela trećih strana. Kada u takvim okolnostima vlasti ne primene mere iz domena svojih ovlašćenja, koje bi tu opasnost mogle da spreče, dolazi do povrede prava na život. Sud je konstatovao da podnosilac zahteva mora samo da pokaže da vlasti nisu učinile sve što se razumno moglo očekivati da bi sprečile stvarnu i neposrednu pretnju po život, za koju su znale ili je trebalo da znaju.

U predmetu *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1998) podnosioci prijave, žena i sin čoveka kojeg je ubio sinovljev učitelj, tvrdili su da policija nije preduzela primerene korake da bi njihovu porodicu zaštitila od stvarne i poznate opasnosti koja je pretila od učitelja. Sudeći po činjenicama, podnosioci nisu ukazali ni na jednu odlučujuću fazu u nizu događaja koji su doveli do

očeve smrti i sinovljevog ranjavanja, na osnovu koje bi se moglo reći da je policija znala ili trebalo da zna da su im životi u stvarnoj i neposrednoj opasnosti. Podnosioci su, na primer, sugerisali da su državne vlasti mogle da spreče da se pretnja ostvari time što bi uhapsile učitelja zbog sumnje da je odgovoran za ranije incidente protiv njih ili pretresom njegovog doma da bi pronašle dokaze ili što bi ga prinudno smestile u psihijatrijsku bolnicu radi procene. Na osnovu činjenica Sud je konstatovao da to što policija nije preduzela ništa od toga, nije neosnovano.

U predmetu *Kilidž (Kilic) protiv Turske* (2000) brat podnosioca, novinar lista *Ozgür Gundem* bio je meta mnogobrojnih napada, poslao je saopštenje za štampu guverneru grada, u kome je izjavio da su razni distributeri lista primili pretnje smrću. Tražio je da se preduzmu mere da se zaštite prostorije, radnici i distributeri lista, uključujući i njega samog. Guverner je odgovorio tako što je prijavio žrtvu i novinar je tada optužen za uvredu guvernera. Pritvoren je, oslobođen, a zatim ubijen vatrenim oružjem na putu od kuće do posla. Sud je smatrao da je žrtvi, budući da je bio novinar *Ozgür Gundem*-a na jugoistoku Turske, posebno pretio nezakonit napad. Vlasti su bile svesne te opasnosti, naročito zato što je žrtva molila guvernera za zaštitu. Vlasti su takođe bile svesne, ili je trebalo da budu svesne, mogućnosti da opasnost proizlazi iz delovanja lica ili grupa koje deluju sa znanjem ili prećutnim pristankom nekih elemenata u snagama bezbednosti. Nije bilo dokaza da su vlasti išta preduzele u odgovoru na zahtev žrtve za zaštitu, bilo time što bi preduzele razumne mere zaštite, bilo istraživanjem navodne opasnosti po zaposlene u *Ozgür Gundem*-u kako bi zatim uvele primerene preventivne mere. Sud je stoga držao da vlasti nisu preduzele primerene mere koje su im bile na raspolaganju da bi sprečile stvarnu i neposrednu opasnost po život žrtve i time povredile čl. 2.

b) Lica kojima pretili samoubistvo ili ubistvo dok su u zatvoru

Pozitivna obaveza da se štiti život važi i za pojedince u zatvoru. Država ima posebnu odgovornost za mere kojima će zaštititi one za koje se zna da su u opasnosti da sami sebi oduzmu život. Pored toga, država ima obavezu da obezbedi da živote pojedinih zatvorenika ne ugroze postupci drugih zatvorenika.

U odnosu na opasnost od samoubistva, Sud je konstatovao da u vršenju svojih ovlašćenja zatvorske vlasti moraju svoje dužnosti da obavljaju na način spojiv sa pravima i slobodama odnosno pojedinca. Na raspolaganju stoje opšte mere i predostrožnosti kako bi se smanjile prilike za samopovređivanje, a da se njima ne naruši lična autonomija. Pitanje da li su potrebne strože mere u odnosu na određenog zatvorenika i da li njima treba primeniti ima mesta, zavisice od konkretnih okolnosti datog slučaja. Da bi nastala odgovornost države, mora postojati stvarna i neposredna opasnost od samoubistva, za koju su zatvorske

vlasti znale ili je trebalo da znaju. Kada ponašanje zatvorenika varira tokom vremena, ne može se reći da stvarna i neposredna opasnost postoji sve vreme. Međutim, u takvim okolnostima zatvorske vlasti imaju obavezu da pažljivo prate stanje zatvorenika za slučaj iznenadnog pogoršanja.

U predmetu *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2001) sin podnosioca prijave sa anamnezom poremećenog ponašanja, uključujući samopovređivanje, uhapšen je posle osude za napad. Zatvorske vlasti su bile svesne njegovog problema, a njegovo ponašanje po dolasku u zatvor ih je upozorilo da pokazuje samoubilačke sklonosti. Prema tome, vlasti su znale da je njegovo duševno stanje takvo da bi moglo da ugrozi njegov život premda, pošto je imao i periode prividne normalnosti u ponašanju, nije moglo da se zaključi da će biti u opasnosti tokom čitave kazne. Sud je smatrao da su u celini vlasti reagovalе razložno na ponašanje podnosiоčevog sina jer su ga uputile na bolničku negu i držale na oku kada je ispoljavaо samoubilačke sklonosti. Postojao je svakodnevni medicinski nadzor i nije bilo razloga koji bi vlasti upozorio da će verovatno doći do pokušaja samoubistva tog određenog dana. Dakle, Sud je našao da nije očigledno da su vlasti propustile da preduzmu bilo koje razložne korake.

U predmetu *Pol i Odri Edwards* (Paul i Audrey Edwards) *protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2002) žrtva je patila od duševne bolesti. Bio je smešten u ćeliju u kojoj mu se kasnije pridružio drugi zatvorenik, R. L. koga su tu smestile zatvorske vlasti. R. L. je patio od ozbiljne duševne bolesti i bio sklon nasilju. R. L. je ubio žrtvu. Sud je smatrao da zatvorskim vlastima nije predata raspoloživa i dostupna zdravstvena informacija o duševnom zdravlju R. L. i da prilikom prispeća R. L. u zatvor nije obavljen odgovarajući pregled. Ovi činioци su pokazali da je država prekršila svoju obavezu da zaštiti život žrtve.

Situacija sa decom o kojima brigu vode vlasti u boravišnim ili hraniteljskim domovima analogna je situacija sa licima u zatvoru. U takvim situacijama deca su posebno ugrožena. Stoga bi se moglo reći da države imaju sličnu odgovornost prema svoј deci koja su pod njihovom brigom.

c) Zaštita lica od ekoloških opasnosti i opasnih delatnosti

Sud je utvrdio da obaveze iz čl. 2. mogu da se protežu na situacije u kojima državne vlasti učestvuju u delatnostima čija posledica može biti ugrožavanje života pojedinaca.

U predmetu *LCB protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1998) podnositeljka je болоvala od leukemije i tvrdila je da je njena bolest u vezi sa činjenicom da joj je otac bio izložen nuklearnim ogledima u vreme kada je bio pripadnik oružanih snaga stacioniranih na ostrvima gde su ogledi obavlјani. Tvrdila je da su vlasti bile dužne da njene roditelje upozore na posledice izloženosti njenog oca radiјaciji, jer bi to omogućilo da se obave pre i postnatalni testovi. Sud je

zaključio da je njegova uloga da utvrdi da li je država učinila sve što je mogla da speči ugrožavanje podnositeljkinog života i time je prećutno priznao da država ima odgovornost u tom smislu. Zaključio je da pošto nisu bili podneti dokazi o izmerenim dozama, ne može da kaže da li joj je otac bio izložen opasnom nivou zračenja. Bilo kako bilo, Sud je smatrao da nije ustanovljeno da postoji uzročna veza između ozračenosti njenog oca i leukemije kod naknadno začetog deteta. Stoga vlasti nisu bile dužne da preduzmu mere u odnosu na podnositeljku prijave.

U predmetu *Oneryildiz protiv Turske* (2004) podnosilac prijave je bio rođak 9 ljudi koji su umrli usled eksplozije metana na odlagalištu otpada. Eksplozija je zatrpala nekih deset udžerica podignutih malo niže, uključujući one u kojima su stanovali podnosilac prijave i njegovi rođaci. Staništa su bila izgrađena bez ikakve dozvole na zemlji oko odlagališta pod nadležnošću i odgovornošću Gradskog veća Istanbula. Pre nesreće sastavljen je stručni izveštaj koji je vlastima skrenuo pažnju na činjenicu da vrh odlagališta, koji nije bio u skladu sa turskim ekološkim propisima, na razne načine ugrožava stanovnike nehigijenskog naselja, te da nisu preduzete nikakve mere da se spreči eksplozija gasova koje je proizvodilo smeće tokom truljenja. Nadležno vladino telo je preporučilo da vlasti isprave utvrđene probleme, a jedno mesno veće je zatražilo da sud zabrani lokalnim većima da koriste to odlagalište. Međutim, pre kraja postupka na odlagalištu se dogodila eksplozija. Sud je prvo primetio da država ima pozitivne obaveze da štiti živote onih pod njenom nadležnošću od ekoloških opasnosti, naročito u pogledu postrojenja za skladištenje otpada iz domaćinstava u okolnostima u kojima je svesna ili bi trebalo da bude svesna stvarne i neposredne pretnje. Sud je smatrao da je u ovom slučaju država imala na raspolaganju praktične informacije o tome da je telesni integritet stanovnika ugrožen usled tehničkih nedostataka odlagališta davno pre eksplozije. Prema tome, pošto su vlasti bile obavestene o pretnji i opasnosti, znale su ili je trebalo da znaju pre nesreće sa čim su suočeni stanovnici naselja. Međutim, potrebne i dovoljne preventivne mere nisu bile preduzete da se ti pojedinci zaštite čime je povređen čl. 2. st. 1. Pored toga, država nije efikasno odgovorila na prijave podnosioca posle incidenta.

d) Pravo na medicinsku negu

Postoje mišljenja da čl. 2. traži od država da obezbede primereni nivo medicinske nege za pojedince u njenoj nadležnosti. Iako se Sud sa takvim predmetima suočio tek nedavno, Komisija je donela niz odluka. Sudska praksa sugerise da ima stvarnih pitanja o kojima treba raspraviti u vezi sa čl. 2, a tiču se primerenosti medicinske nege. Međutim, neće svaki nedostatak u sistemu medicinske nege dovesti do povrede čl. 2. Države imaju veliki prostor za sop-

stvene procene u oblasti uspostavljanja i rukovođenja sistemom zdravstvene nege pošto ona traži znatna državna sredstva.

U predmetu *Asocijacija X protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1978) podnosioci prijave su tvrdili da je primena sistema vakcinacije, na način kako to radi državna zdravstvena služba, a koji je doveo do smrti velikog broja dece, predstavlja povredu čl. 2. Iako na osnovu činjenica nije našla nikakvu povredu čl. 2, Komisija je ipak konstatovala da čl. 2. „nalaže državi ne samo da se uzdrži od namernog oduzimanja života i da preduzima primerene korake za zaštitu života”.

Na taj način Komisija je prećutno priznala da prema čl. 2. država ima izvesne odgovornosti u pogledu medicinske nege.

U predmetu *Pentiaikova i drugi protiv Moldavije* (2005) podnosioci prijave koji su patili od hroničnog nedostatka bubrega te im je bilo potrebno lečenje pomoću hemodijalize, tvrdili su da niz godina nisu imali obezbeđen primeren nivo medicinske nege. Tvrdili su da im je tokom tog vremena bolnica u Kišinjevu obezbeđivala samo minimum potrebnih lekova i tretmana i tražila od njih da plate za punu medicinsku pomoć. Pošto njihov invalidski dodatak nije bio dovoljan da plate za lekove koje ne obezbeđuje bolnica, tvrdili su, između ostalog, da su kroz tretman prolazili sa neizdrživim bolom i patnjom i da su neki pacijenti koji su odbili da se podvrgnu tretmanu zbog nedostatka novca, umrli. Sud je primetio da je očigledno poželjno da svim pojedincima bude dostupna kompletna medicinska nega. Štaviše, Sud nije potcenio teškoće na koje su podnosioci prijave nailazili tokom spornog perioda. Našao je da su imali pristup standardnoj zdravstvenoj nezi pre reformi 2004. godine i punu medicinsku negu posle toga. S obzirom na prostor koji države imaju da prave procene u slučajevima u kojima se radi o dodeli ograničenih državnih sredstava, Sud je smatrao da država nije propustila da izvrši svoje pozitivne obaveze prema ovoj odredbi, pa je prijavu odbacio kao očigledno neosnovanu.

LITERATURA

- Douwe Korff, *Pravo na život*, Vodič u primjeni čl. 2. Evropske Konvencije o ljudskim pravima, *Priručnik za ljudska prava*, br. 8. Izdanje objavljeno u Crnoj Gori.
- Donna Gomien, *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Veće Evrope, 1991, 1998, maj 2005. za originalne verzije, Beograd.
- Dimitrijević, Popović, Papić, Petrović, *Međunarodno pravo ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2006.
- Karen Rid, *Evropska konvencija o ljudskim pravima – vodič za praktičare*, 1 i 2, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2007.
- Evropska konvencija o ljudskim pravima (pravni akt Saveta Evrope o zaštiti sloboda i prava, donet u Rimu 4. novembra 1950.) i Protokoli.